

Tartalom

Miben különböznek az elvek és szabályok? Társadalmi szabályok, azaz a normák, és azok két fajtája: a társadalmi normák és a jogszabályok. Honnan erednek a jogszabályok, mi biztosítja a legitimitásukat? A jog felépítése: jogrendszerek és jogágak. Hogy a jog nemcsak az igazságot szolgálja. Büntetések: céljaik, buktatóik, hatásosságuk. Hogyan néznek ki a szabályok a gyakorlatban? Tökéletlenségük, a szabályok betartása, megszegése és megváltoztatása.

Megjegyzés

24 oldal, 6800 szó: az életünket vezérlő társadalmi szabályok áttekintése. Megtudhatjuk belőle például, hogy mikor hatékonyabbak a társadalmi normák és mikor a jog; bepillantást nyerünk a jog szerkezetébe; elgondolkozunk a jog és igazságosság viszonyáról, illetve az érdekek erejéről a szabályokkal szemben.

Elvek, szabályok, normák

(Azonosító: 112; Változat: 01)

Pozíció a műben

Előszó

A világ működése

Bevezetés

Elvek

Alapok

Élet

Elme

Ember

Társadalom

Csoportok

Politika

A gazdaság elmélete

A gazdaság gyakorlata

Kultúra

A kultúra és az ember

Alkotás

A művészet funkciói és befogadása, az ízlés

Az alkotások megítélésének tényezői

A minőség felismerése a művészetben

Érdekes kulturális jelenségek

Tudomány

Oktatás

Vallás

Elvek, szabályok, normák

Etika

Egység

Program

Az ember élete

1. Elvek, szabályok, normák	2	—
1.1. Elvek és szabályok	2	
1.2. Normák	4	1
2. Társadalmi normák	9	
3. Jog	11	—
3.1. A jog jelentése és története.....	11	
3.2. A jogszabályok eredete és legitimációja.....	12	2
3.3. A jog felépítése	14	
3.4. A jog nemcsak az igazságot szolgálja.....	16	
4. Büntetések	18	—
4.1. A büntetés céljai.....	19	
4.2. Nehézségek.....	19	3
4.3. A büntetés hatásossága.....	21	
5. Szabályok a gyakorlatban	23	—
5.1. A szabályok tökéletlensége.....	23	
5.2. Szabályok betartása és megszegése.....	24	4
5.3. A szabályok megváltoztathatóak.....	26	
Referenciák	27	—

1. Elvek, szabályok, normák

1.1. Elvek és szabályok

1) Mire jók ezek?

Miért alkotunk szabályokat, miért élünk szabályok szerint?

- **Megmondják, hogy mit és hogyan tegyünk**

Ami, bár korlátok közé szorít bennünket, egyúttal azonban támpontokat is nyújt.

- **Kiszámíthatóság**

Ha vannak szabályok, akkor előre tudhatjuk, hogy mi várható az emberektől, hogyan fognak cselekedni, kevesebb meglepetés ér bennünket.

○ **Hatékonyabb együttműködés, rend**

Mondjuk egy szerződést tekintve, mindkét fél tudhatja, hogy a másik mikor és milyen szolgáltatást fog nyújtani, ehhez képest szervezheti meg a saját tevékenységét, mindketten hatékonyabban tudnak dolgozni. Másfelől, hogy a társadalom szabályok, törvények szerint működik, az rendet teremt, nem kell káoszban élnünk.

A szabályokkal egyebek mellett úgynevezett **cselekvési fókuszpontokat** is ki lehet jelölni. Például, az utakon akkor tudunk gyorsan közlekedni, ha az egy irányba tartók az útnak ugyanazon az oldalán haladnak. Hogy ez most a bal vagy a jobb oldal, az mindegy, de mindenkinek ugyanahhoz az oldalhoz kell tartania. Ezt úgy tudjuk biztosítani, ha egy szabállyal kijelöljük az egyiket.

○ **Konfliktuscsökkentés**

A szabályok megszabják az emberek jogait és kötelességeit, miáltal tudni lehet, hogy ki a hibás, ha valami zűr van – ami segít elkerülni a vitákat, konfliktusokat.

Másfelől az igazságszolgáltatás állami kézbe vétele is hatékony eszköz az ellenségeskedés csillapításában, a kölcsönös bosszúk körének megakasztásában.

Lásd a 'Konfliktuskezelés' témában, hogy a jószomszédi viszony titka a jó kerítés.

2) Az elvek és szabályok – elvek vagy szabályok

Miben különböznek egymástól az elvek és szabályok?

○ **Az elvek általánosak – a szabályok konkrétak**

○ **Az elvek egyszerűek – a szabályok részletesek**

„*Pacta sunt servanda*”, vagyis a szerződéseket teljesíteni kell: ez egy **jogelv**, igen egyszerű és általános, mindössze három szó, és mindenféle szerződésre, körülményre vonatkoztatható.

Persze ahhoz, hogy az elveket a gyakorlatban is alkalmazni lehessen, sok mindent végig kell gondolni, meg kell állapítani, bele kell menni a részletekbe: mi számít egyáltalán szerződésnek, mikor történik szerződésszegés, mit lehet tenni ilyenkor, mentesülhet-e a felelősség alól a szerződést megszegő, stb... **Az elveket szabályok konkretizálják, teszik egyértelművé.**

Mondjuk így: „a szerződésszegés következményeként a jogosult vagyonában keletkezett egyéb károkat és az elmaradt vagyoni előnyt olyan mértékben kell megtéríteni, amilyen

mértékben a jogosult bizonyítja, hogy a kár, mint a szerződésszegés lehetséges következménye, a szerződés megkötésének időpontjában előre látható volt”. Az elvek és szabályok kapcsán azonban **nem muszáj jogi keretek között gondolkodni**: az is egy elv például, hogy az öregeket tisztelni kell, azok meg szabályok, hogy ennek szellemében előre köszönünk nekik, átadjuk a helyünket a buszon, segítünk felvinni a lépcsőn, ha valami nehezét cipelnek.

* * *

Miért van szükség elvekre és szabályokra is, mi a jó az egyikben és a másikban?

Az **elvek**, azok általánossága azért jó, mert nem lehet minden helyzetet előre látni; és még ha lehetne is, nem volna könnyű minden helyzetre szabályt alkotni, a rengeteg szabály között eligazodni. Egy-egy elv képes lefedni a különféle élethelyzetek széles körét, és ha nincs az adott szituációra pontosan illeszkedő szabály, az alkalmazó képes az elvvel összhangban intézkedni, a közeli szabályokat megfelelően kiterjeszteni.

A **szabályok** meg nyilván azért jók, mert egyértelműbbek, könnyebb nekik megfelelni, könnyebb alkalmazni őket, kiszámíthatóbb a hatásuk. Abban, hogy mennyire hagyatkozunk az elvekre, mennyire alkotunk szabályokat, egyensúlyra érdemes törekedni, a szabályozandó terület sajátosságainak megfelelően.

1.2. Normák

Normának a **társadalmi szabályokat** nevezzük, vagyis olyan előírásokat, melyek az emberek széles körére meghatározzák, hogy milyen helyzetben mit kell tenniük, hogyan kell viselkedniük. Egy normához általában **kényszerítő mechanizmus** is járul, vagyis a szabályt megsértők valamilyen szankcióra számíthatnak.

A norma a szankciót is meghatározhatja. (Jogi normák esetén ez jellemzőbb, mint a társadalmi normáknál, mely utóbbiak inkább csak azt mondják meg, hogy valami elítélendő, de hogy az emberek konkrétan hogyan fejezzék ki a rosszallásukat, azt már többnyire rájuk hagyja.) A jogban sem mindig van azonban szankció, különösen a nemzetközi jog esetén jellemző annak hiánya, lásd alább.

Kétféle norma van: a társadalmi normák és a jogszabályok.

Társadalmi norma például, hogy az ember ne piszkálja az orrát nyilvánosan, ne viselkedjen illetlenül; vagy a vérfertőzés tilalma. Az ilyesmit az emberek általában elítélik, rossz

szemmel nézik – bár bíróság elé citálni azért nem szokás a vétkezőket. A társadalmi normák tehát olyan informális társadalmi szabályok, melyekhez kényszerítő mechanizmus járul – de jogi, állami kényszer azért nem.

Vegyük észre, hogy a **társadalmi norma és a társadalmi szabály nem ugyanaz**: utóbbi egy tágabb fogalom, más néven a norma, melynek a társadalmi norma az egyik fajtája.

A **jogszabály** ezzel szemben olyan norma, amelynek a keletkezése az államhoz kötődik, a társadalomban általánosan kötelező, és az érvényesülését az állami szervek szükség esetén kényszerrel biztosítják. Egy példa: „Aki mást megöl, büntett miatt öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.” (A minősített esetek pedig még többel.)

Az alábbi táblázat a társadalmi normák és a jogszabályok jellemzőit, különbségeit foglalja össze:

Társadalmi normák	Jogszabályok
<p>Informálisak, íratlanok</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ezért tartalmuk, megismerésük bizonytalan. • A szabályok létrehozása és a hozzájuk kapcsolódó szankciók is informálisak. • A társadalmi normák a kultúra részének tekinthetők. 	<p>Formálisak, írottak</p> <ul style="list-style-type: none"> • Tartalmuk egyértelmű, megismerhető. • A létrehozásuk és a szankciók is formálisak. (Pl. a törvényalkotás folyamata és a börtönbüntetések.) • A jogszabályok technikai instrumentumok, eszközök.

Társadalmi normák	Jogsabályok
<p>Decentralizált szabályalkotás és kikényszerítés</p> <p>Vagyis a szabályokat „a nép” alkotja, és az emberek egymást ellenőrzik.</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Széleskörű ellenőrzés <p>Mivel az emberek mindenhol ott vannak.</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Az ellenőrzést laikusok végzik ● Ingyenesség <p>Más szóval, az embereket nem kell fizetni, hogy csúnyán nézzenek a normaszegőkre.</p> <p>A kikényszerítés ezeknél fogva bizonyos szempontból megbízhatóbb (széleskörűség), más szempontból megbízhatatlanabb (ingyenesség, laikusok), mint a jogszabályok esetében.</p> <ul style="list-style-type: none"> ● A társadalmi normákat nehezebb egyéni- illetve különérdekek szolgálatába állítani. <p>Mivel nép alkotja és kényszeríti ki őket.</p>	<p>Centralizált szabályalkotás és kikényszerítés</p> <p>A jogszabályokat központi szervek (pl. parlament, kormány) alkotják, és a betarttatás is állami szervekre van bízva. (Rendőrség, bíróságok, stb...)</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Korlátozott ellenőrzés <p>Merthogy a rendőrség nem tud ott lenni mindenhol.</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Szakemberek ellenőriznek ● Forrásigény <p>A rendőroket, bírókat ugyanis fizetni kell. (Itt jegyzem meg, hogy egy szabály kikényszerítése mindig konfrontációval jár, amit valakinek fel kell vállalnia.)</p> <ul style="list-style-type: none"> ● A jogszabályokat viszonylag könnyebb különérdekek szolgálatára felhasználni. <p>Ha valaki megragadja a központi hatalmat, mint a diktátorok, az olyan törvényt hozhat, amelyet csak akar, de gondolhatunk a lobbistákra is.</p>

Társadalmi normák	Jogsabályok
<p>Organikus fejlődés</p> <p>Vagyis a társadalmi normák tervezés nélkül, spontán módon jönnek létre, formálódnak. Ennek megvannak az előnyei és a hátrányai is:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Integráltság az adott környezetbe <p>Mivel eleve a társadalmi környezetbe beágyazva, ahhoz idomulva jönnek létre.</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Kipróbált, működő szabályok <p>Legalábbis általában már, mint élő, régóta a hagyományok részét képező szabályokként találkozunk velük, melyek így-vagy úgy, de használatban vannak, működnek.</p> <ul style="list-style-type: none"> ● A racionális tervezés hiánya ● Tehetetlenség <p>Azaz, ha a környezet megváltozik, a társadalmi normák gyakran nem követik a változást. (@@Példa?)</p> <p>Ha viszont változnak, az gyakran hirtelen történik, lásd alább. <i>Szándékosan</i> változtatni is nehéz rajtuk.</p>	<p>Tervezettség</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Rosszabb környezeti integráció <p>A törvényhozásban ugyanis bármit, a társadalmi környezettől idegen szabályokat is el lehet fogadni.</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Lehet, hogy nem válnak be <p>A törvényeket rendszerint lényegesen gyakrabban változtatgatják, mint a társadalmi normákat, és gyakran nem lehet tudni, hogy mi lesz a kifizetésük.</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Potenciális racionalitás <p>Csak potenciális, merthogy a törvényeket sem mindig ésszel, a közjó érdekében hozzák.</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Rugalmasság, alakíthatóság <p>Nagyjából bármikor át lehet írni őket ugyanis.</p>
<p>A társadalmi normák a kisebb súlyú, de gyakori kihágásokat, illetve a jelkép értékű tetteket kezelik hatékonyan.</p> <p>Például ha valaki nem köszön, udvariatlan, illetlenül viselkedik. Az ilyesmi egyrészt nem olyan súlyosak, hogy törvényt kellene hozni ellenük, másrészt meg nincs is hozzá elég rendőr – érdemesebb tehát a társadalmi normákra bízni őket.</p> <p>Jelkép értékű tettek pedig például a becsületbeli ügyek, a bosszú, az olyan cselekedetek, melyek által ki akarunk fejezni valamit. Ha viszont azt tapasztaljuk, hogy a társadalom elítéli, amit tettünk, az hatásosan visszatartja bennünket, hiszen az üzenetünk pont nekik szólt volna.</p>	<p>A jogsabályok inkább a nagyobb súlyú, ritkább, nem jelkép értékű tetteknél működnek.</p>

Visszatérve a kikényszerítéshez, a vele való fenyegetéshez, ezekre nem feltétlen van szükség: a kötelezettek önkéntesen is követhetik a szabályokat, ha magukévá teszik, internalizálják azokat. Az **internalizálás** tehát azt jelenti, hogy maguk is úgy tartják helyesnek, a szabály mintegy etikai elvvé válik a számukra.

Kicsit közelebről, vagy a konkrét szabály válik etikai elvvé, vagy hogy általában a szabályokat tisztelni kell, be kell illeszkedni a társadalomba. Azonkívül, a szabálykövetést a **megszokás** is elősegítheti, illetve a **konformitás** is, mások viselkedésének átvétele.

Az önkéntes normakövetés, internalizálás **hatékonyabbá teszi a szabályokat**: egyrészt nem kell kikényszeríteni azokat, kevesebb kellemetlenséggel járnak; másrészt aki internalizálja őket, az hajlamos át is adni, szükség esetén ki is kényszeríteni azokat.

Említést érdemelnek továbbá az úgynevezett **meta-normák**, vagyis amikor azokat is büntetik, akik nem büntetnek, más szavakkal nem csak azokra néznek rossz szemmel, akik megszegik a normákat, hanem azokra is, akik elnézik a normaszegést – miáltal még hathatósabbá válik a kikényszerítés. (Gondoljunk például egy olyan szituációra, amikor valakit, egy kiszolgáltatott embert bántalmaznak az utcán, egy harmadik személy pedig segítségnyújtás nélkül elsétál az eset mellett. Vélhetőleg sokan ez utóbbit is helytelenítik.)

Néhány megállapítás a társadalmi normák és a jog viszonyáról. Jellemző, hogy a társadalmak fejlődésével **a jog egyre inkább átveszi a társadalmi normák szerepét**, formalizálva az addigi informális szabályokat; például ahogy egy civilizált társadalomban a vérbosszú helyett már a bíróságok szolgáltatnak igazságot. Láttuk azonban, hogy bizonyos kihágásokat, a kisebb súlyú, de gyakori szabálysértéseket, a társadalmi normák hatékonyan képesek kezelni – érdemes tehát megőrizni őket, kihasználni az erejüket, nem kell arra törekedni, hogy a jog teljesen kiszorítsa azokat.

Már csak azért sem, mert **a társadalmi normák gyakran támogatják a jogszabályok érvényesülését**, azáltal, hogy általában véve előírják azok követését. (Kultúráról-kultúrára változó mértékben azért: van, ahol inkább a törvények, a rendszer kijátszása a menő.)

Végül pedig egy gyors összefoglalása annak, hogy **ki mindenki és milyen irányokból foglalkozik a normákkal**:

- **Normaalkotás**

Láttuk, hogy ez a társadalmi normáknál a nép körében zajlik, a jogszabályok esetén pedig különféle központi szervek végzik.

- **A normák alkalmazása**

Egyfelől azok alkalmazzák a normákat, akikre vonatkoznak, például a törvénytisztelő gépjárművezető, aki nem hajt gyorsabban a megengedettnél – másfelől pedig azok, akik a betartatásukért felelősek, így a rendőr, akik lefűleli a gyorsajtókat. A kikényszerítés ügyben is láttuk, a különbséget a társadalmi normák és jogszabályok között.

- **A normák vizsgálata**

Akárcsak a gazdaságot a közgazdaságtan, a politikát a politológia – a normákat is kutatják, elemzik, rendszerezik a tudományok: a jogszabályokat a jogtudomány, a társadalmi normákat pedig a szociológia vizsgálja.

1

2. Társadalmi normák

Azt már tudjuk, mik a társadalmi normák, és a jogszabályokkal összehasonlítva a főbb jellemzőiket is megismertük. Íme még néhány sajátosságuk:

2

1) Dinamika

Miket lehet elmondani a társadalmi normák változásáról?

3

○ Tartós stabilitás

A társadalmi normák jellemzően hosszú időszakokon keresztül nem nagyon változnak.

4

Lásd fentebb a tehetetlenségüket. Elősegíti ezt decentralizált létrehozásuk és kikényszerítésük, az internalizálás és a meta-normák.

○ Hirtelen változás

Amikor viszont változás történik, az gyakran hirtelen és nagymérvű: ezt nevezik normaszakadásnak (norm cascade). Példaként a kínai nők lábának évszázadokon át gyakorolt fájdalmas elkötözését lehet említeni, mellyel aztán a XX. század elején viszonylag gyorsan felhagytak. (@@Jobb magyar szó a normaszakadásra? Más példák?)

5

Mi okozhatja ezt? Az, hogy a társadalmi normák kikényszerítése meglehetősen hatékony – viszont, ha valahol elkezd megbomlani a rend, gyengül a kényszer, felbukkannak olyanok, akik nem követik a normát, hozzájuk már könnyebb csatlakozni, és ahogy egyre többen csatlakoznak, úgy válik még könnyebbé felhagyni a normával. Különösen igaz ez az olyan kellemetlen és taszító normák esetén, mint az előbb említett lábkötözés. Közben pedig nincs központi szerv, mely képes volna szervezeten, koncentráltan fellépni a változás ellen, csírájában elfojtani azt. β

6

Lásd ehhez ‘Az evolúció általában’ témában a dolgokat, melyek, ha elvesznek, örökre elvesznek, köztük a normákat és hagyományokat, illetve, hogy esetenként érdemes lehet mesterségesen hozzájárulni ezek fennmaradásához. (Természetesen nem a lábkötözésre, hanem más, a társadalom számára hasznos normákra gondolok.)

7

Lásd továbbá az ‘Ember, társadalom és család a modern világban’ című témában a társadalomban mostanság tapasztalható hosszú távú tendenciákat, a társadalmi normák leépülését, a személyes kötöttségek lazulását.

8

2) Rossz társadalmi normák, szokások

Több szempontból, több mindenkinek is rosszak lehetnek:

- **A gyakorlóiknak**

Mint az említett lábkötözés.

- **Társadalmi feszültségeket okozhatnak**

Mint a nők elnyomása, sokfelé még ma is; vagy az indiai kasztrendszer.

- **A fejlődés gátját képezhetik B**

Például azáltal, hogy az elnyomott rétegek tehetsége, munkaereje kihasználatlan marad. (@@Meg még?)

- **Ökológiai károk**

Mondjuk a cápák nagymérvű pusztítása, ami jelentős részben azért történik, mert a kínaiak szeretnek jeles alkalmakkor levest főzni az uszonyaikból.

A hasonlók egynémelyike lehet, hogy korábban, más körülmények között, kevésbé volt kártékony, például, mert kisebb volt a népesség, kevesebben akartak cápát enni – de akárhogy is, bármennyire is a kultúra részei ezek, **ha komoly károkat okoznak, nem kell sajnálni megszabadulni tőlük.**

3) Szokások

Ezek annyiban különböznek a normáktól, hogy **jóval kevésbé elvártak, nem kapcsolódik hozzájuk kényszerítő mechanizmus.** Egy szokás például, hogy karácsonykor karácsonyfát állítunk: az emberek többnyire így tesznek még ma is – de ha valakinek nincs kedve, azon se nagyon ütközik meg senki. A szokások kevésbé arra hivatottak, hogy rendet tartsanak a társadalomban.

Azonban a szokásoknak, hagyományoknak is van **a csoportokat definiáló, összetartó**, a különböző csoportokat egymástól elkülönítő **ereje**; mint ahogyan a karácsony megünneplése is erősíti az emberekben a keresztényi tudatot és összetartozást. Érdeemes még kiemelni, hogy ez az értelmetlen, káros szokásokra, normákra is igaz; például a különféle fájdalmas beavatási szertartások, erőfeszítést igénylő

követelmények (például a muszlimok szigorú böjtje a ramadán alatt) is erősítik a csoportokat, a csoporthoz tartozás tudatát.

Lásd ehhez a 'Preferenciák és hasznosság' témában, hogy ami ingyen van, azt gyakran nem becsülik meg.

3. Jog

3.1. A jog jelentése és története

1) Jelentés

A jog egyfelől jelenthet jogszabályt, melynek a definícióját fentebb láttuk.

Ismétlésképpen: a jogszabály olyan norma, amelynek a keletkezése az államhoz kötődik, a társadalomban általánosan kötelező, és az érvényesülését az állami szervek szükség esetén kényszerrel biztosítják.

A jogszabályoknak **két fajtája** van: a **törvény**, (melyet a törvényhozó hatalom hoz létre, ami demokráciában a parlament); valamint a **rendelet**, (melyet a végrehajtó hatalom ad ki. A rendelet, attól függően, hogy a végrehajtó hatalmon belül kitől származik, lehet kormányrendelet, miniszteri rendelet, önkormányzati rendelet, stb...)

A jog másfelől jogosultságot is jelenthet, azt, hogy valakinek joga van valamihez.

Ha a jogszabályok valakinek jogosultságot biztosítanak valamire, az egyúttal más kötelezettségét is jelenti. Például, nekem jogom van a lakásom háborítatlan használatához, birtoklásához – ami azt is jelenti, hogy mindenki más köteles tartózkodni attól, hogy engem ebben jogosulatlanul megzavarjon.

Érdeemes továbbá megemlíteni, hogy **attól, hogy valaki jogszerűen cselekszik, még sérthet másokat**. Például, ha egy társasházban az egyik lakó felújítást végez, az akkor is zavarhatja a többieket, ha közben ügyel arra, hogy a házirendet és a jogszabályokat betartsa. (A szükségesnél nem csap nagyobb zajt, éjszaka nem dolgozik, megfelelően tájékoztatja a lakótársakat a munkálatokról, stb...). Illetve, ha a jog nem nyilatkozik valamiről, például nincs benne, hogy nem szabad csúnyán nézni valakire, és én csúnyán nézek, akkor jogszerűen cselekszem – ettől még azonban az rosszul eshet a másoknak.

2) A jog története

Erről csak nagyon röviden: bár korábban is létezett jog (pl. Hammurapi törvényei Mezopotámiában), **az első igazán fejlett jogrendszer a római volt**. Ez a kontinentális (nem angolszász)

jogrendszerek alapja, ezért is oktatják a római jogot a mai napig.

Egy másik fontos lépcsőfok volt a **XVIII-XIX. században lezajlott átfogó kodifikáció**, melynek során a felvilágosodásnak és a nemzetállamok létrejöttének köszönhetően a kontinentális Európa csaknem minden országában egységes törvénykönyveket hoztak létre. Ekkor jött létre a *Code Civil* (Napóleon törvénykönyve), illetve a BGB is (*Bürgerliches Gesetzbuch*, a Német Polgári Törvénykönyv).

3.2. A jogszabályok eredete és legitimitása

Honnan jönnek a jogszabályok, és miért fogadják el őket az emberek „jogosnak”, legitimnek?

1) Szokások, kultúra

A szokások társadalmi normává válnak, azok pedig törvénnyé alakulhatnak. A törvények így eleve bírják a nép jóváhagyását.

Egy példa lehet erre a **magántulajdon kialakulása**, hogy először csak szokássá vált, hogy az emberek magukéként kezeltek bizonyos dolgokat, később ezt már a közösség is elismerte, végül pedig törvénybe iktatták a tulajdon védelmét. (Jó példa ez? Jobb példa?) **Hozzájárulhat** e folyamathoz a **konformitás** jelensége, hogy a csoportok nyomást fejtenek ki azokra, akik kilógnak a sorból; **valamint** hozzá lehet tenni a fenti sor elejéhez, hogy a **hajlamokból** (jelen esetben a birtoklási vágyból) **szokás válhat**. (Így a biológiai hajlamok végül a kultúrára, normákra is rányomhatják a bélyegüket.)

Lásd még alább a szokásjogról írtakat.

2) Legitim hatalom által, legitim módon meghozott szabályok

Vagyis, ha mind a hatalmat, mind a jogszabályalkotás módját jogosnak fogadják el az emberek, akkor az így készült törvényeket, rendeleteket is legitimnek fogják tekinteni; mint például amikor egy demokratikusan választott parlament a jogalkotásra vonatkozó törvényeknek, a házszabálynak megfelelően hoz törvényeket.

De például egy királyt és az ő törvényeit is legitimnek ismerhetik el az alattvalók. Lásd ehhez a legitimitásról, illetve a társadalmi szerződésről írtakat az 'Állam' témában.

3) Természetjog

Bár az előbb elmondottak adhatnak bizonyos legitimitást a jogszabályoknak, mégis, ameddig emberek alkotják meg őket, addig megmarad a kétely: **az ember ugyanis tökéletlen**, gyakran a saját érdekei vezérlik, személete, gondolkodása szubjektív, ki van téve a körülmények befolyásának, stb... A történelem során **sok emberi törvényről be is bizonyosodott azok tökéletlensége, embertelensége.**

Gondoljunk csak az ókori **Róma és Amerika rabszolgáira**, illetve a **dél-afrikai apartheidre** – pedig ezek túlnyomórészt „magasan civilizált”, fejlett jogrendszerrel rendelkező társadalmak voltak. Kiemelendő jelentősége volt aztán a **II. világháborúnak**, a faji törvényeknek, a háború alatt elkövetett embertelenségeknek illetve a háborút követő pereknek, melyek során nehéz volt jogalapot találni a háborús bűnösök elítéléséhez – hiszen ők többnyire hazájuk (embertelen) törvényeit betartva, jogszerűen követték el szörnyű tetteiket.

Ezért is merült föl, hogy nem lehetne-e **az embertől függetlenül létező, általános eszményeket**, jogelveket találni, hogy aztán azokra, a **természetjogra** építve alkothassuk meg a jogrendszerünket, szilárd alapot biztosítva azoknak.

A természetjog különféle forrásokból fakadhat: származhat Istentől, mint (állítólag) a Tízparancsolat; eredhet a természetből, például hogy a szenvedés természettől fogva rossz – így aztán szenvedést okozni is az; de alapulhat az észen is, ha logikailag helyes következtetések mentén próbáljuk törvényeinket felépíteni. (Például hogy a szerződéseket már csak azért is be kell tartani, tarttatni, mert különben senki sem bízna többé bennük.)

Nem könnyű azonban a természetjogra alapozni.

Istenben nem mindenki hisz; a természet sok társadalmi kérdésre nem kínál választ; attól még, hogy egy rendszer logikus, nem feltétlen lesz emberséges, igazságos is; illetve lásd az 'Igazságosság' témában, hogy a természet sem igazságos: **igencsak úgy néz ki tehát, hogy az emberiség javarészt magára van hagyva.**

Mégis, sokan vélik, hogy szükség volna valamire, ami az egyes nemzetek törvényei felett áll. Ezt a törvények felett álló törvényt azonban magunknak kell megalkotnunk: a **nemzetközi szerződések és törvénykezés** jelenthetnek gyakorlati megoldást a problémára.

(Nem árt talán megjegyezni, hogy a törvénykezés bíraskodást, bírósági eljárást jelent – nem pedig törvényhozást.)

Két egyezmény, melyet mindenképpen érdemes itt megemlíteni: az egyik **az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata**, melyet az ENSZ fogadott el 1948-ban. Egyebek mellett rögzíti az emberek élethez, biztonsághoz és szabadsághoz való jogát; a tulajdonhoz való jogot; a gondolat- és vallásszabadságot, illetve a kifejezés szabadságát; valamint védelmet biztosít az embertelen bánásmóddal szemben.

A másik jelentős dokumentum a **Nemzetközi Büntetőbíróságot megalapító 1998-as Római Statútum**. A Bíróság négyféle β nemzetközi bűncselekmény ügyében ítélezhet: ezek az agresszió, a háborús bűnök, a népirtás és az úgynevezett emberiség elleni bűncselekmények. Utóbbiak közé tartozik például a széleskörűen vagy szisztematikusan, civilek ellen elkövetett gyilkosság, kínzás, erőszakos közönség és rabszolgaságba taszítás.

A bíróság akkor járhat el ezen ügyekben, ha az államok maguk nem teszik meg. (@@Az nem teljesen tiszta nekem, hogy akkor is eljárhat-e, ha nincs nemzetközi vetülete az esetnek; pl. polgárháború esetén. Valaki?) Nem árt hozzátenni, hogy nem mindenki lelkesedik egyformán ezért a bíróságért, számos ország egyértelműen húzódozik attól, hogy katonái, tisztségviselői felett egy tőle független testület ítélkezzen.

3.3. A jog felépítése

1) Jogrendszerek

Melyek egy-egy ország jogszabályainak összességét jelentik, és attól rendszerek, hogy bennük a jogszabályok összefüggenek egymással, rendszerezett és ellentmondásmentes egységet alkotnak.

Jogrendszer alapvetően kétféle van:

○ Kontinentális jogrendszer

Ami attól kontinentális, hogy Európa kontinentális részén (vagyis nem Angliában) fejlődött ki. Jellemző rá, hogy a bírósági döntések elsősorban a jogszabályokra támaszkodnak, semmint a korábbi bírósági ítéletekre; az hogy a döntéseket a bíró vagy bírók hozzák meg, nincs esküdtszék; valamint a jog felosztása két jogterületre, magánjogra és közjogra.

A **közjog** a közérdekű viszonyokat szabályozza, (ide tartozik egyebek mellett a közigazgatási jog és a büntetőjog); a **magánjog** pedig a magánérdekeket, (mint például a polgári jog, lásd alább). A kontinentális jogot más néven civil jognak is hívják. (Amely tehát nem keverendő össze a polgári joggal.)

○ Angolszász jogrendszer

Vagy más néven szokásjog, mivel itt a jogszabályok kevésbé részletesen szabályoznak, a döntések nagyobb mértékben alapulnak precedensekre; van továbbá esküdtszék; és kevésbé jellemző magánjogi-közjogi felosztás. (@@Vagy egyáltalán nem?)

○ Egyházi jogrendszer

A bemutatott két fő jogrendszer-típus mellett ez egy harmadik, mely kevésbé jelentős, de azért említést érdemel. Az egyházi jogrendszerek isteni kinyilatkoztatáson alapulnak, azt fogadják el jognak, abból vezetik le a jogszabályokat. Ilyen mindenekelőtt az Iszlám sharia, mely jelentős befolyással bír az iszlám országok jogrendszerére; valamint a katolikus kánonjog, melyet viszont csak az egyházi bíróságok alkalmaznak.

2) Jogágak

A jogot, jogterületeket szokás kisebb egységekre osztani, melyeket jogágaknak nevezünk. Néhány példa:

(Bár az, hogy hol, melyik országban, jogrendszerben hogyan történik ez a felosztás, milyen jogágakat különböztetnek meg, az változó.)

• Polgári jog

Mely mellérendeltségi viszonyban álló személyek vagyoni viszonyait és személyhez fűződő jogait szabályozza.

A polgári jog még tovább osztható, **részei**:

- **Személyi jog** (Ez többek között megmondja, hogy egyáltalán kinek lehetnek jogai, kötelezettségei, azaz jogképessége; védi a személyhez fűződő jogokat, mondjuk a személyes szabadságot és jó hírnevet; stb...)
- **Családi jog** (Házasság és válás, örökbefogadás, gyermekvédelem, stb...)
- **Örökösödési jog**
- **Dologi jog** (A tulajdonlás illetve birtoklás szabályozása. Lásd ennek kapcsán a 'Tulajdon' témát.)
- **Kötelmi jog** (Szerződések, ügyletek, felelősség, stb...)

• Büntetőjog

Egyrészt meghatározza a **büntetendő tényállásokat**, hogy mely tettek elkövetése esetén vonják felelősségre az embert – másrészt pedig büntetési tételeket rendel a tényállásokhoz, megszabja a **büntetést**.

A **büntetés jogszabályi meghatározása rendszerint viszonylag laza**, hogy mozgásteret a konkrét bűneset sajátosságainak figyelembevételéhez. (Pl. amikor a törvény csak annyit mond, hogy aki mást megöl, az 5-15 év szabadságvesztéssel büntetendő.) Lásd alább a bírói mérlegelést és a büntetésekről írtakat.

Némi bepillantás a büntetőjog belső szerkezetébe, tudományába érzékeltetheti annak (meg általában a jognak) a mélységeit:

Ahhoz, hogy a büntetőjog módszeresen tudja kezelni a bűncselekményeket, szükséges azok módszeres elemzése. Ekképp a **bűncselekmények felbonthatók** az elkövetési magatartásra (például, hogy valaki mérget juttat a másik italába), az eredményre (hogy a másik meghal), a kettő közötti oksági összefüggésre (vagyis, hogy az áldozat valóban a mérgezés következtében halt meg); a bűncselekmény különböző **megvalósulási stádiumokig** juthat el (előkészület, kísérlet, befejezett bűncselekmény); nem mellékes aztán az **elkövető tudatállapota**, hogy szándékosan, ölési szándékkal itatott-e mérget az áldozattal, vagy esetleg csak gondatlanul bánt az általa egyéb okok miatt kezelt méreggel, például cukornak vélte azt; stb...

Fontos továbbá az **elkövető bűncselekményben betöltött szerepének** vizsgálata is: az elkövető lehet tettes vagy részes, mely utóbbi a felbujtó és a bűnsegéd. Nem utolsósorban, ha valaki el is követte a tettet, bizonyos körülmények fennállása esetén akkor is mentesül a felelősségre vonás alól: ilyenek a **büntethetőséget kizáró vagy korlátozó feltételek**, például a gyermekkor, a kóros elmeállapot vagy a jogos védelem; illetve a **büntethetőséget megszüntető feltételek**, mint az elévülés vagy a kegyelem.

Nem utolsósorban pedig, hogy minél igazságosabb, célravezetőbb ítéletek szülessenek, a **büntetéseket is ismerni, elemezni kell**. Különböző **büntetésnemek** léteznek

(szabadságvesztés, pénzbüntetés, stb...); tudni kell, **mit kívánunk elérni** általuk (igazságtétel, az elkövetők megjavítása, a társadalom tőlük való megszabadítása, példa statuálás); meg kell határozni **a büntetések célszerű mértékét**, stb... Továbbá, a büntetési nemeket fel lehet osztani **főbüntetésekre** (például az említett szabadságvesztés és pénzbüntetés); és **mellékbüntetésekre**, melyeket csak főbüntetés mellett lehet kiszabni (pl. a közügyektől való eltiltás); illetve vannak még az **intézkedések** is (megrovás, elkobzás, kényszergyógykezelés, stb...), melyek akkor is alkalmazhatóak, ha az elkövető nem büntethető.

• Alkotmányjog

Ez a jogág egyebek mellett az állami berendezkedés és az állampolgárság kérdéseit, az alapvető szabadságjogokat szabályozza.

• Nemzetközi jog

Mely az államok, szuverének, hatalmak egymás közötti viszonyaival, illetve a nemzetközi szervezetek szabályozásával foglalkozik.

Említést érdemlő sajátosság, hogy mivel nemzetközi szinten nem igazán vannak hatékony kényszerítő eszközök (mint egy országon belül a rendőrség, bíróságok, büntetés végrehajtás), ezért a nemzetközi jog szabályainak megszegése **lényegesen kevésbé von maga után szankciókat**, illetve az ide tartozó „jogszabályok” is inkább tekinthetők egyezményeknek, mint kötelező, szükség esetén betartatott „törvényeknek”.

• Egyéb jogágak

A fentiekén kívül számos jogág van még: a munkajog, társasági jog, közigazgatási jog, polgári eljárásjog, büntetőeljárás jog, stb...

3.4. A jog nemcsak az igazságot szolgálja

Ius est ars boni et aequi, azaz **a jog a jó és méltányos művészete**: ez talán a legismertebb jogi maxima, és egyfelől azt akarja kifejezni, hogy a jog igyekszik jó és méltányos lenni, másfelől pedig, hogy ezt nem mindig lehet objektív, mérnöki módon elérni, gyakran kompromisszumokra van szükség, a jogászokodáshoz bizonyos beleérzési képesség, „művészi véna” is elkél.

Emlékezzünk csak például, hogy a büntetéseknek különböző céljai lehetnek, melyeket szükséges lehet összeegyeztetni, meg kell találni az egyensúlyt az igazságtétel és az elkövető megjavítása között; vagy ahogyan a bírónak a bűncselekmény súlyosbító és enyhítő körülményeit „össze kell adnia”; vagy amikor meg kell mondani, hogy mennyi pénz tud jóvátenni egy becsületsértést, stb...

Azonban korántsem a felek, a jogosult, a sértett érdekei az egyedüli tényezők a jogi eljárásban. Mi minden versenyez velük?

1

• Társadalmi rend, közérdek

Amennyiben ezek szembekerülnek a felek, a jogi eset közvetlen szereplőinek érdekeivel, az jelentősen befolyásolhatja az ügy kimenetelét.

2

Mondjuk, ha valakivel **példát akarnak statuálni**, akkor a megérdemelnél súlyosabb büntetésre számíthat. Vagy gondoljunk az **elévülésre, elbirtoklásra**: akárhogy is nézzük, igazságtalan, ha egy büntett büntetlen marad, vagy ha a jogos tulajdonos nem kaphatja vissza a tulajdonát, csak azért, mert eltelt valamennyi idő – az időközben beállt rend, a kialakult viszonyok nyugalmának megőrzése azonban ilyenkor már fontosabb a jognak.

Lásd ehhez az 'Érdekek' témában a rend, a társadalmi béke fontosságát, és hogy a társadalmat az egyén jóléte nagyrészt addig érdekli, amíg az egybe esik a társadalom érdekével.

3

• Különérdekek

Nem ritka, hogy a hatalom birtokosai, a társadalom felső rétegei a saját érdekeik szolgálatába állítják a jogot, a törvényt.

4

Mint mindenhol, ahol kizsákmányolták a népet, illetve ahol a hatalmon lévők ma is igyekeznek a törvényt is felhasználva bebetonozni a hatalmukat. Lásd ennek kapcsán az 'Allam' témában, hogy az sem mindig a nép érdekeit szolgálja; valamint az 'Attitűd, sztereotípiák, előítéletek' témában, amikor a szabályok pártatlansága csak látszólagos, valójában azokat úgy szövegezik meg, hogy bizonyos csoportokra nézve kedvezőtlenek legyenek.

5

Mindazonáltal **demokráciákban is** sokan próbálják kijárni, hogy a szabályok nekik kedvezzenek.

Lásd a lobbizást a 'Demokrácia és diktatúra' témában. **A szabályok megalkotásán túl aztán azok alkalmazása is részrehajló lehet**, ha a végrehajtók eltérnek a szabályoktól, a maguk szája íze szerint alkalmazzák azokat, illetve, ha a bíróságok nem függetlenek, a hatalom befolyása alatt állnak.

6

• Alkalmazás

A **jogszabályok** megalkotása során arra is gondolni kell, hogy azok a **gyakorlatban is alkalmazhatóak legyenek** – amiért nem ritkán az igazságukból is fel kell adni. Emlékszünk rá, hogy nem lehet mindenre szabályt alkotni, nem lehet minden szóba jöhető tényezőt figyelembe venni, ezért a jogszabályok bizonyos fokig mindig általánosak.

7

Vegyük **például az adószabályokat**: sokan panaszkodnak, milyen komplikált kitölteni az adóbevallást, mennyire jó lenne, ha egyszerűen csak beírnánk, hogy ennyi megy ennyi volt a bevételünk, és annak levonnák x százalékát. Kicsit jobban belegondolva azonban látható, hogy ez igazságtalan volna: aki (lényesen) könnyebben keresi a pénzt, az nem járulna hozzá

8

nagyobb arányban a közterhekhez; nem volnának kedvezmények például a nagycsaládosoknak, a fogyatékosoknak; nem lennének adómentes juttatások, cafeteria; stb... Ezzel együtt valahol meg kell állni, minden körülményt nem lehet beszámítani.

Illetve a jogszabályok alkalmazásának körülményeit, a követendő eljárást sem lehet túlrészletezni – így aztán, hogy e szabályokat mégis kellő hatékonysággal és igazságossággal használni lehessen, **jelentős mozgásteret kell biztosítani a jogalkalmazónak**: innen a bírók meglehetősen széleskörű lehetősége a mérlegelésre, és a büntetési tételek „lazasága”. (Utóbbiról lásd még alább.)

A megfelelő **egyensúly** azonban itt is lényeges. A jogszabályok megfogalmazása túl laza sem lehet, különben gumiszabályokat kapunk, melyeket könnyű a különféle különérdekeknek megfelelően nyújtani, nem érvényesül a jogszabályalkotó szándéka, a közjó védelme.

Valamint **lásd** a ‘Fogalmak, szimbólumok, jelentés’ témában a besorolás fontosságát és az interpretáció hatalmát; hogy mennyire nem mindegy, hogy ugyanazt a tettet a „halált okozó testi sértés” vagy a „szándékos emberölés” kategóriába soroljuk; illetve, hogy a törvény szövegét hogyan értelmezzük.

* * *

Végül, még ha az is a cél, akkor is nehéz igazságosan, objektív módon ítélni, azért is, mert **nem lehet belelátni az emberek fejébe**, például nem lehet tudni, hogy egy büntetett mekkora szenvedést okozott az áldozatnak, vagy hogy a büntetés mennyire fáj majd az elítéltnak. Ez pedig, a fentebb elmondottakkal együtt, teret nyit a **szubjektivitásnak**, így nem kis részben a bíró személyes mérlegelésén múlik az ítélet, a vádlott sorsa: *ius est ars...*

4. Büntetések

A **büntetőjogot** fentebb viszonylag részletesen tárgyaltam, láthattuk, hogy mennyire szabályozott, **formalizált** a bűnesetek jogi kezelése. Elhangzott továbbá, hogy a **társadalmi normákhoz** is tartoznak kikényszerítő mechanizmusok, büntetések – bár ezek **informálisak**, például amikor az emberek „rossz szemmel néznek” a vétkesre. Ezenkívül bevezetésképpen érdemes még utalni az **‘Agresszió’ témára**.

Lássuk, mi fontosat lehet még elmondani a büntetésekről.

4.1. A büntetés céljai

A büntetés többféle célt szolgálhat:

- **Igazságtétel**

Hogy az elkövető megkapja, amit megérdemel, és a sértetteknek is igazságot szolgáltatassanak, helyreálljon az emberek igazságérzete.

Illetve a bűnhődés az elkövetőnek is segíthet túltenni magát a büntudaton.

- **Bűnmegelőzés**

Egyrészt a leendő elkövetők elrettentésével; **másrészt** a megbüntetettek átnevelésével, illetve hogy legközelebb kétszer is meggondolják elkövetnek-e valamit; **harmadrészt** pedig az elkövetők társadalomból való kivonása által.

Lásd fentebb a **példastatuálást**, amivel elsősorban üzeni akarnak, mintsem igazságot szolgáltatni: hatásosabb lehet ugyanis, ha az emberek a törvény érvényesülését is látják, nem csak a betűjét.

- **A társadalmi béke és nyugalom fenntartása**

Hogy az emberek ne maguk álljanak neki igazságot tenni, amiből csak kölcsönös bosszulkodás fakad; illetve, hogy a bűnmegelőzés révén a népnek ne kelljen állandó félelemben élnie.

4.2. Nehézségek

1) Az igazságos büntetések kiszabását több minden nehezíti:

- **A jogszabályok viszonylagos általánossága, az ítélkezés szubjektivitása**

Mint elhangzott.

- **Nem lehet az emberek fejébe látni**

Melyre már szintén utaltam: nem lehet tudni, hogy egy büntett mekkora szenvedést okozott; de nem lehet tudni az elkövető tudatállapotát sem, hogy szándékosan tette-e, amit tett; meg azt sem, hogy a kiszabandó büntetés mennyire fáj majd az elítéltnak.

- **A büntetések más neműek, mint a bűnök**

Például súlyos testi sértésért is szabadságvesztés jár, nem a „szemet szemért” idejét éljük már. Emiatt is nehezebb olyan büntetést kiszabni, amely a büntett által okozotthoz hasonló mértékű hátrányt, fájdalmat mér az elkövetőre.

- **A büntetések meg is bélyegeznek**

A büntetés következményei nem feltétlenül érnek véget azzal, hogy valaki például leüli, a börtönviseltség, a büntetett előélet, később is megnehezítheti az életét: az emberek továbbra is bűnözőként tekintenek rá, kiközösítik, nehezebben kap munkát, stb... Az elítéltnak így gyakran súlyosabb büntetést kell elszenvednie a szándékoltnál, az igazságosnál, illetve nehezebb visszailleszkeskednie a társadalomba.

Ez talán segít méltányolni, hogy az elkövetők személyiségi jogait is védik, például amikor „kikockázzák” az arcukat a TV-ben. Bár az is igaz, hogy a súlyosabb büntetés az elrettentő erőt is növeli.

2) A büntetések nem kívánt következményei, nem célravezető büntetések

- **A tiltott gyümölcs édesebb**

Legalábbis enyhébb cselekmények esetén, az izgalom nélkül, hogy a tilosban járunk, gyakran nem is volna olyan érdekes az egész; mondjuk, amikor a kamaszok attól érzik nagyfiúnak magukat, hogy rágyújtanak, isznak.

- **A börtönben még rosszabbá válhat az elítél**

Leginkább a rossz társaság miatt, de a túl szigorú büntetéstől meg is keseredhet, a társadalom elleni bosszúra is megszomjazhat.

- **A társadalomba való visszailleszkeskedés nehézsége**

Nem is csak a megbélyegzés miatt, hanem azért is, mert kiesik a mindennapi élet gyakorlatából, leromlanak a képességei.

- **A büntetések nemcsak az elkövetők büntetik**

Hanem különösen a hozzátartozókat is: a feleséget, gyerekeket, szülőket.

Illetve, amikor valaki a bűnözéssel árt egy embernek, azzal is sérthet másokat is.

Szintén árthat továbbá, **ha úgy büntetnek, amivel újabb kihágásra ösztönöznek, nehezítik a kilábalást**; mondjuk, ha pénzbüntetéssel sújtanak egy megélhetési tolvajt. (Vagy amikor egy gazdasági válsággal, költségvetési hiánnyal küzdő országtól további forrásokat vonnak meg, mert nem volt képes a hiányt alacsonyan tartani.)

4.3. A büntetés hatásossága

1) A büntetés bekövetkezésének valószínűsége fontosabb, mint a súlyossága

Magyarul, az embert jobban visszatartja, például lopástól, ha jó eséllyel elkapják, még ha nem is büntetnék meg túlságosan – ahhoz képest, mintha súlyosabb büntetés volna kilátásban, bár kevésbé valószínű, hogy lebukik.

Általában tehát nem csak a büntetés „várható értéke” számít. Hozzátehetjük még, hogy **a büntetés elkerülése** azzal is fokozhatja a kielégülést, hogy az ember ráadásul még **bátornak és ügyesnek is érezheti magát**, hogy így is el merete követni a tettet, majd sikerült megúsznia, kijátszania a rendszert.

2) A túl szigorú büntetések hátulütői

A szigorúbb büntetéseknek alapból nagyobb a visszatartó erejük – de ellenkező irányú hatásaik is vannak:

- **Még rosszabbá válhat az elítélt**

Ahogy fentebb írtam.

- **Kisebb hajlandóság a tettek átértékelésére**

Mint az ‘Önigazolás’ témában olvasható, ha valaki egy (viszonylag **enyhe**) büntetést elkerülendő tartózkodik az elkövetéstől, ezt nem mindig vallja be magának szívesen, mert akkor gyávának érezhetné magát. Ilyenkor **hajlamos inkább átértékelheti a tettet**, mondván: „én nem azért nem lopok, mert félek, hanem mert lopni rossz”. Ha a büntetés szigorú, akkor nincs szüksége ilyen alternatív magyarázatra, hiszen így a bátor se lop. Aki átértékelte a tettet, az akkor sem fog lopni, amikor csökken a fenyegetettség, ott az alkalom – ellentétben azzal, aki nem értékelte át.

Egyúttal **a büntetések mintegy deklarálják a büntett árát**: azt mondják, ha ezt leülöd, leülted, akkor megkaptad, ami jár, megfizetted a tettet árát, tovább nem kell izgatnod magad. Ez gyengítheti a belső visszatartó erőt.

- **A büntetéseknek fokozatai kell, hogy legyenek**

Nem lehet mindenért súlyos büntetést adni, mert akkor az elkövetőnek nem lesz további veszítenivalója, nem lesz mivel sakkban tartani őt – illetve azért sem árt, ha a büntetések arányban állnak az elkövetett bűnökkel, mert így az igazságos.

Akárhogy is azonban, vannak, akik így is elérik azt a szintet, amikor már nincs mit veszíteniük. Nem árt óvatosnak lenni velük.

- **Ha valaki állandóan súlyos büntetéseket kap, hozzászokhat**
- **A súlyosan bántalmazott, büntetett gyerekekből sérült, agresszív felnőttek lesznek**

Illetve az olyanokból, akik agresszív példákat látnak maguk körül – ezeket ismerik, imitálják majd ugyanis.

Lásd ehhez a ‘Gyerekevelés’ témában a fegyelmezésről írtakat.

- **Hatékonyabb a büntetés, ha egyébként jó kapcsolat áll fenn a büntető és megbüntetett között**

Ezért is érdemes alkalmasint világossá tenni a megbüntetettnek, hogy a büntetésnek nem kell a jó viszony végét jelentenie.

3) Visszaesők

Szép számmal vannak olyanok, akik a megbüntetésük után újra bűnöznek, a jognak nem sikerül jó útra téríteni őket, visszaesnek.

Ebben **több tényező** szerepet játszhat: a túl enyhe büntetések épp úgy, mint a túl súlyosak; az, hogy a börtön ront az elítélten; a megbélyegzettség, a társadalomba való visszailleszkedés nehézsége; illetve, ha kikerülve „nem sok minden változik”, ugyanaz a (bűnözésre hajlamos) személyiség ugyanolyan (hátrányos) helyzetben nem meglepő, ha ugyanúgy viselkedik.

Akárhogy is, aki **többször visszaesik**, annál már erős a gyanú, hogy nem lehet rajta segíteni, a társadalom azzal jár a legjobban, ha **hosszú időre kivonja a forgalomból**. Helyenként a jogrendszert is felkészítik erre, lásd Magyarországon a „három csapást”.

5. Szabályok a gyakorlatban

5.1. A szabályok tökéletlensége

Ahogy az eddig elmondottakból is kitűnhet, tökéletlen világunkban a szabályok is tökéletlenek.

• Szabályok és érdekek

Az **érdekek** világában élünk, azok **gyakran felülkerekednek** az elveken, **szabályokon**; így, ha valaki megsért ugyan valamilyen szabályt, de érdekeket nem, akkor gyakran kevésbé kell félnie a büntetéstől – ellenben érdekeket sértve, akkor is számíthat kellemetlenségekre, ha közben szabályt nem hág át.

Például, ha átmegyünk a piroson, amikor egyébként nem jön semmi, azzal tulajdonképpen senkinek sem ártunk, a rendőr sem mindig fárasztja magát velünk. (Különösen, ha gyalogosan sértettük meg a szabályt.) Ellenben, az újságíró, aki teljesen jogszerűen, szaglászik egy befolyásos politikus után, könnyen megütheti bokáját.

Illetve itt fentebb említettem, hogy a jogot könnyebb érdekek szolgálatába állítani, mint a társadalmi normákat.

• A jog nemcsak az igazságot szolgálja

Ahogy azt részletesen kifejtettem.

Hanem a társadalmi rendet, közérdeket; bizonyos csoportok különérdekeit, (különösen „tökéletlenek” a törvények, ha közben más csoportokkal szemben meg embertelenek, kegyetlenek). Figyelemmel kell lenni arra is, hogy a törvények a gyakorlatban is alkalmazhatók legyenek, ezért kellően általánosoknak, egyszerűeknek kell lenniük, ami, más dolgokkal együtt, utat nyit a szubjektivitásnak. Az egyszerűsítés továbbá azzal is jár, hogy esetenként értelme sincs betartani a szabályokat, mondjuk, amikor nem jön semmi, nekünk mégis ott kell(ene) állni a pirosnál.

A különérdekekkel kapcsolatban utaltam a látszólagos pártatlanságra, amikor a semlegesnek tűnő megszövegezés burkoltan valaki ellen irányul. Ehhez itt annyit, hogy még a leginkább semlegesnek nevezhető szabályok sem feltétlen teljesen pártatlanok; mint mondjuk az ABC sorrend – melynek köszönhetően Apró Anett élete során sokszor előrébb fog sorolódni, mint Zsadó Zsanett. (Még ha ez többnyire nem is jelent túl nagy előnyt.)

• Kiskapuk

Vagyis, hogy gyakran megvan a lehetőség kibújni a szabályok alól.

Például elvileg minden vállalat köteles volna nyereségadókat fizetni, a multinacionális vállalatoknak viszont meglehetősen nagy a lehetőségük, hogy olyan országokban számolják el a profitjukat, ahol nincs, vagy nagyon alacsony az adó mértéke. (@@Jobb példa?)

További tökéletlenségek:

- **A társadalmi normáknál** a racionális tervezés hiánya, a megismerésük bizonytalansága, tehetetlenségük és a szintén említett rossz társadalmi normák
- **A jog és a társadalmi normák gyengeségei, ahol a másikkal használhatóbb**
- **A szabályok kikényszerítésének bizonytalanságai**

Például, hogy nem lehet minden utcasarokra rendőrt állítani, a társadalmi normáknál pedig az emberek vagy odafigyelnek, vagy nem, nem kötelességük betartatni azokat, stb...

- **A büntetések nehézségei és nem kívánt következményei**

Emlékezzünk például a megbélyegezésre, vagy arra, hogy a börtönben még rosszabbá válhat az ember.

Továbbá, **a szabályok el is kényelmesíthetnek, rutinná válnak**, kevésbé figyelünk emiatt – ami akkor lehet gond, ha hirtelen megváltoznak a szabályok vagy a körülmények, mint amikor egy megszokott kereszteződésben átvárlják a táblákat.

Itt lehet elmondani végül, hogy a törvények szellemének a megvalósulása az, ami fontos.

Vagyis, hogy az elérni kívánt cél megvalósuljon. Tovább boncolgatva: először is, **nem a jogszabályok meghozatala, hanem az érvényesülésük számít** – más szavakkal, hiába van ott a törvény a papíron, ha nem alkalmazzák azt. De **az érvényesülés sem elég, az elérni kívánt cél megvalósulása kell** – hiszen hibák lehetnek a törvényben, lehet, hogy rosszul fogalmazták meg azt, úgy, hogy hiába érvényesül, azzal a célt nem éri el; illetve a törvény betűjét betartva is ki lehet bújni annak szelleme alól, a joggyakorlás rendeltetésellenes is lehet. (@@Példa?)

5.2. Szabályok betartása és megszegése

1) A szabályokat nem mindig tartják be

Ami nem egy túl meglepő kijelentés bárkinek, aki megfordult már a való világban. Gyakran önző érdekekből történik ez; lásd továbbá az 'Egy jobb világ' témában, hogy világunk több értelemben is „piszkos”: a szabályok gyakori megsértése mellett említendő a hazugság és megtévesztés mindennaposága, a társadalmak organikus fejlődése vagy az élővilág káosza. De emlékezzünk arra is, hogy megállna az élet, ha mindig minden szabályt betartanánk.

Óvatosan építsünk tehát arra, hogy mások majd tiszteletben tartják azokat.

2) A szabályokat nem mindig tartatják be

Sok esetben a szabály ott van ugyan – csak éppen senki nem fárasztja magát túlságosan azzal, hogy be is tartassa, kikényszerítse őket.

Mint a fenti esetben, amikor a rendőr nem megy utána a szabálysértőnek; vagy a nemzetközi jogban, ahol eleve nincs kikényszerítő mechanizmus. Ez természetesen könnyebbé teszi a szabályok megszegését.

Illetve az sem ritka, hogy a szabályok megalkotói, érvényesítői eleve nem is gondolják, hogy azokat teljesen betartják majd, el sem igazán várják azt.

Például, amikor a magas adók mellett nyílt titok, hogy mindenki trükközik azokkal, és ha valaki, egy vállalkozó rendesen fizetne, azzal komoly versenyhátrányba kerülne, tönkremenne; ha túl komolyan vennék a törvényt, végül még a gazdaság is megrogyhatna.

3) Mikor lehet megszegni a szabályokat?

Mások és a társadalom érdekében többnyire nem árt, ha akkor is betartjuk azokat, ha nem kell félnünk a büntetéstől. Mikor lehet mégis nyugodtabb szívvel áthágni a szabályokat?

- **Ha súlyosan rossz, embertelen cselekedeteket írnak elő**

Mint mások elnyomása, illetve ha nagyfokú boldogtalanságot okoznánk a betartásukkal.

- **Ha nem okoz rosszat a szabályszegés**

Mint amikor átmegyünk a pirosra, amikor nem jön senki.

- **Ha épp a szabályok megszegésével szolgáljuk azok szellemének érvényesülését**

Mondjuk, ha éppen azzal lehet elkerülni egy balesetet, hogy átlépjük a sebességhatárt.

Fontos azonban, hogy ne csak az ürügyet keressük a szabályszegésre; valamint, hogyha valaki más szabályt szeg, az nem indok arra, hogy magunk is így tegyünk, nem mentség rá, ha így tettünk.

4) Miért jó mégis olyankor is betartani a szabályokat, amikor haszontalannak tűnnek?

- **Rutinná válnak, nem kell mindig mérlegelni**

A rutinnak megvannak az előnyei, például, ha olyankor is kiteszem az indexet, amikor nincs ott senki, megszokom a mozdulatot, olyankor is automatikusan működni fog, amikor tényleg szükség van rá.

- **A szabályszegésünk másokat is arra ösztönözhet**

Ami nem tesz jót a társadalmi rendnek. (Meg esetenként mi magunknak se.)

○ **Mások bosszantásának elkerülése**

Az emberek ugyanis általában helytelenítik, ha valaki kilóg a sorból, semmibe veszi a szabályokat.

○ **Megbüntetnek**

Ezen háborogni pedig nem ér, akkor sem, ha épp nincs értelme a szabálynak: ha az ember úgy dönt, hogy szabályt szeg, akkor számoljon ezzel. Illetve, mint mondani szokták...

A szabály az szabály.

Amellett rendszerint okkal hozták meg őket, előre figyelmeztetnek, hogy mire számítsunk, ha szembe megyünk velük, nemcsak ránk nézve kötelezőek, és betartásuk többnyire, összességében hozzájárul az élhetőbb társadalomhoz – szóval kár méltatlankodni miattuk. (Eltekintve természetesen a valóban súlyosan rossz szabályoktól.)

5.3. A szabályok megváltoztathatóak

A szabályokat emberek hozzák meg, érvényesítik és változtatják meg – azon túl tehát, hogy nem ritkán tökéletlenek, nem mindig tartatják be őket, kőbe vésve sincsenek, meg lehet változtatni őket.

Történhet ez „**közös megegyéssel**”, annál is inkább, hiszen láttuk, hogy a szabályokat időnként maguk a szabályalkotók sem gondolják 100%-ig komolyan, illetve gyakran maguk sem tudják előre, hogy pontosan hogyan is volna a legjobb – érdemes lehet tehát „tárgyalni” róluk.

Például, ha az egyetemi edzőterem, ahová járunk, este 8-kor bezár, de nekünk jobb volna, ha 9-ig maradhatnánk, nyugodtan **meg lehet kérdezni**, hogy nem lehetne-e tovább nyitva tartani, illetve meg lehet próbálni **szövetségeseket** keresni, akiknek szintén előnyösebb volna a későbbi záróra. Még jobbak lehetnek az esélyeink, ha bizonyos **nyomást is tudunk gyakorolni**, mint például az állampolgárok a tüntetésekkel, szavazataikkal a kormánydöntések ellenében.

No és természetesen van, amikor a szabályalkotók **önkéntesen**, egyoldalúan változtatják meg a szabályokat, általában önértékből.

Lásd ehhez az ‘Állam’ témában a hatalom bebetonozását.

Akárhogy is, **a szabályok túl gyakori változtatgatása nem tesz jót**: betartani is nehezebb őket, illetve az általános körülmények stabilitása is romlik – ami pedig fontos volna a közöttük élőknek, működőknek.

A stabilitás fontosságáról **lásd** például a ‘Gazdaságpolitika, makroökonómia’ témában.

Ha eddig még nem küldtél véleményt, tegyél egy próbát! A kérdőívhez, fórumhoz, e-mailhez vezető linkeket megtalálod a honlapon, a témák lapon, a hírlevélben illetve a téma dokumentumok végén is. Tudtad, hogy minden témát külön lehet véleményezni?

Klikkelhető linkek (Word-ben a Ctrl-t nyomni közben):

[Kérdőív](#) – [Fórum](#) – [Email](#)

Valamint, ha tetszett, oszd meg ezt a témát a Facebook-on.

Klikk a gombra (Word-ben a Ctrl-t nyomni közben):

Referenciák

- *Wikipedia: Jog*